

Hurs stor är bibeln?

Fredrik Lindström Prof. i GTs exegetik

Alla vet vi hur en bibel ser ut: en sammanbunden bok som vi kan hålla i vår hand. Det som inte finns i denna bok är inte helig skrift, t.ex. Svenska psalmboken. Ordningen mellan delarna av denna bibel är given i och med sidnumreringen. Att hålla en bibel i sin hand kunde man göra först sedan man börjat producera böcker (på 300-talet) och sedan i ännu högre grad sedan det fanns tryckta biblar.

Under bibelns egen tid, däremot, när dessa böcker kom till och samlades, var de separata rullar. En bibel var inte något man kunde hålla i sin hand. En bibel på bibelns tid var ett skåp eller en låda. Ja, en bibel kunde vara ett helt rum eller ett hål i en klippvägg, en grotta. Därför var *gränsen* mellan vad som var helig skrift och andra heliga böcker svårare att se. Likaså var *ordningen* mellan heliga böcker inte självklar.

Bibelns människor hade alltså heliga skrifter med flytande gränser, både när det gällde omfång och ordning. Och det gick bra att leva ändå! Det är inte speciellt tydligt att Jesus och NTs författare avsåg att kristendomen skulle vara en skriftreligion, dvs. en tro som är bunden och kontrollerad av sina egna skrifter. Mycket i NT pekar i själva verket på motsatsen. Auktoriteten ligger i förkunnelsen. I förkunnelsen om Jesus som korsfäst och uppstånden. Denna förkunnelse är mera predikan än bibelstudium. Kristendom uppstår inte utifrån tolkning av heliga skrifter. Denna tro är något helt nytt som går utöver vad Gamla testamentet hade avsett, oavsett storlek.

På NT:s tid

Hur stor var då bibeln på NTs tid? Den vanliga hebreiska bibeln har på sitt titelblad: *tora, neviim, ketuvim* ("Lagen, Profeterna och Skrifterna"). Denna beteckning på GT finns inte i NT. Söker vi här efter motsvarande namn finner vi i stället "Lagen och Profeterna" (Matt 22:40) och "Mose lag, Profeterna och Psalmerna" (Luk 24:44). NT känner bara två av det hebreiska Gamla testamentets tre delar.

Det är alltså skillnad på den hebreiska bibeln och den bibel som NTs människor betraktar som bibel. Och detta är ingen tillfällighet, utan här återspeglas den process där en avgränsad samling heliga skrifter kom till i den judiska

traditionen. Först omkr. år 100 är den judiska bibeln avslutad, först då består den av *tora, neviim, ketuvim*.

Men på NT:s tid var den tredje delen, Skrifterna, ännu öppen. Därför citerar NT:s författare också böcker som sedan kom att uteslutas. Några exempel:

1. *Judasbrevet* (v 14f.) citerar den etiopiska Henoksboken (1:9), en pseudepigrafisk skrift som aldrig upptagits i någon judisk eller kristen bibel.
2. *Jakobsbrevet* (1:19) citerar Jesus Syrak (5:11), en apokryfisk skrift och efter en hebreisk handskrift.
3. *Markusevangeliet* (10:19) citerar också Syraks bok (4:1) efter dess grekiska översättning.

NT:s författare använder alltså bibelböcker som vi kallar apokryfer och pseudepigrafer. Och: när man citerar dessa böcker så gör man det på samma sätt som när man citerar de böcker vi kallar kanoniska. Alltså: både från den hebreiska grundtexten och från en av de grekiska översättningarna.

Situationen är liknande i Qumran-samfundet, som bevarat de s.k. dödahavsrollarna åt oss. Här finns *dels* bibelböcker som kom att ingå i den hebreiska bibeln (med Ester som undantag), och *dels* religiösa skrifter som inte kom att upptas i denna samling. Alltså: också i Qumran är den tredje kanondelen ännu öppen. Också där vet man inte hur stor bibeln är.

Qumrangrotta

Olika principer för böckernas ordning

Avslutningen av den hebreiska bibeln, och därmed *uteslutningen* av apokryferna och pseudepigraferna skedde mellan de två judiska krigen 66-70 och 115-117. En drivkraft i uteslutningen var övertygelsen om att Andens tid var slut. Något sådant var naturligtvis omöjligt att acceptera för urkyrkan. Inspirationens dagar var inte slut, Guds Ande blåser alltså. Därför är tiden för skriftlig uppenbarelse inte förbi. De heliga böckerna kan bli flera.

Också *idag* finns det olika uppfattningar om hur stor bibeln är. Detta beror på att den hebreiska bibeln inte var den enda vid den tid då den kom till. Det fanns en

äldre bibel: *Den grekiska kanon*. — LXX, som kommer från Egypten och 200-talet f.Kr. Men den blev aldrig färdig: denna bibel har olika omfång i olika handskrifter. Detta vittnar om en ovilja att dra en skarp gräns. Generellt sett är denna kanon större: den har fler böcker och dessa står i en annan ordning.

Ordningen är gjord efter principen *historiska, poetiska och profetiska böcker*, dvs. en ordning utifrån dåtid — nutid — framtid. Denna bibel är alltså mera öppen i sin ordning. Den är "profetiskt" orienterad, öppen mot framtiden. Och detta till skillnad från: *Den hebreiska kanon*, som består av *Lagen, Profeterna och Skrifterna*. Tredelningen och ordningen gör denna skriftsamling sluten. Lagen är den viktigaste delen i Guds uppenbarelse, de två övriga uppfattas som tolkningar av denna.

Utdrag från en tidig bibelutgåva skapad av Nikolaus Jenson, 1479.

Omkr. år 100 stängde alltså man inom judendomen bibeln genom att definitivt utesluta hellenistiskt färgade skrifter. Härigenom uppkommer ett hebreiskt "GT" av vårt omfång. Drivkraften tycks ha varit att fastställa, inte att skapa. Men vissa böcker var gränsfall och uteslöts, fr.a. floran av apokryfiska och apokalyptiska skrifter. Templet fanns inte mer; boken blev viktig. LXX var den unga kyrkans bibel, en kristen bok.

Formen på bibeln, dvs. omfånget och ordningen på de heliga böckerna, är en sen fråga i kyrkans historia. Frågan om hur stor bibel vi behöver tycks inte ha varit intressant på *bibelns egen tid*. I NT är bibelns innehåll viktigare än formen, tolkningen viktigare än gränserna. Och då blir vissa bibelböcker centralare än andra. NTs författare använder en

grundstomme som de citerar åter och åter: Moseböckerna, Profeterna, inkl. Daniel, spec. Jesaja, och Psaltaren. Vissa böcker varken citeras eller anspelas på: Ester, Höga Visan och Predikaren. Däremot finns det andra här: Jesus Syrak och Henoks bok!

Att GT är väsentlig för NT betyder alltså inte att omfånget är viktigt, inte heller att uppmärksamheten skulle vara jämt fördelat. — Tvärtom! Det finns centralt och perifert. Det finns huvudsak och bisak.

På Jesu och apostlarnas tid fanns det alltså en mängd religiös litteratur utan fixerade gränser som helig Skrift som cirkulerade inom judendomen. När den fariseiska judendomen fixerade sin kanon omkr. 100 e.Kr. var kyrkan så självständig att man inte påverkades av detta beslut. Ja, *ville* man? Intentionen

bakom denna kanonavgränsning var ju att avgränsa sig gentemot alla icke-fariseiska grupper, inte minst den kristna. Därför är det inte så konstigt att frågan om bibelns storlek dröjer med att avgöras. Den är inte avgjord hos de apostoliska fäderna (Barnabasbrevet 130-132). Och i den tidiga patristiska litteraturen gör man ingen skillnad mellan apokryfer och pseudepigrafer, å den ena sidan, och s.k. kanoniska böcker, å den andra (Barnabasbrevet citerar Jes Syr och etiopiska Henok).

Kristna kyrkor och bibelns omfång

Det dröjde till 1500 - 1600-talen tills de kristna kyrkorna fastställde gränserna för sin bibel. Inte för att man då var mogen till ett konsensusbeslut. Nej, principen var den samma som för den judiska bibeln: man ville avgränsa sig *mot* varandra:

- *De romersk-katolska och grekisk-ortodoxa* bestämde sig för den grekiska bibelns omfång.
- *De reformerta kyrkorna*: övertog den lilla bibeln, den hebreiska. Dessa kyrkor anslöt sig till kyrkofadern Hieronymus som är skeptisk till apokryferna. Han uteslöt dem från kanon eftersom de inte är lämpliga för kyrkans lära. Å andra sidan kan man läsa dem med stor behållning, menade han.
- *De luthersk-evangeliska kyrkorna* gick en medelväg; enligt Martin Luther är GT:s apokryfer "böcker, som icke får räknas lika med den heliga skrift, men som dock är nyttiga och goda att läsa".

Lutherska kyrkor har i reformatorns efterföljd inte velat ta absolut ställning. Till skillnad från de reformerta kyrkorna finns i de evangelisk-lutherska bekännelseskriterierna inga uppräknningar av vad som är bibelböcker. Man har i stället velat följa grundidén hos Luther när det gäller bibeln: oviljan att dra en skarp gräns. I stället väljer man att hålla fast vid att det finns centrala och perifera böcker. *Det* är den viktigaste distinktionen. Den som håller på med att diskutera utkanterna glömmer lätt var centrum ligger.

I den lutherska ståndpunkten finns alltså en tydlig tendens till utjämning av skillnaden mellan kanoniska och apokryfa böcker. Inte som hos Hieronymus med en klar gräns mellan en odiskutabel kanon, å ena sidan, och böcker som är nästan lika heliga, å den andra. Nej, Martin Luther bedömer alla skrifter med *samma* måttstock. Finner han Guds ord i dem så prisar och rekommenderar han dem. Och finner han sådant som strider mot Guds ord så dömer och kritiserar han dem.

Luthers bibelöversättning från 1534

Luthers måttstock är klarheten och kraften i hur Guds ord manifesteras i en specifik bibelbok. Inför denna måttstock sjunker en traditionellt kanonisk skrift i värde, t.ex. Ester. Och inför denna måttstock stiger traditionellt apokryfa skrifter i värde, t.ex. 1 Mack. och Salomos Vishet.

Måttstocken gäller det *innehållsliga*, och inte det yttre. Därför finns det ingen enhetlig och bärande princip för Skriftens *yttre* begränsning hos Martin Luther. Typiskt är hur han placerar fyra NT-skrifter sist och utan numrering i sin bibel. — Här står Hebr, Jakob, Judas och Upp som ett bihang.

Vilka bibelböcker ska översättas?

När det gäller vilka bibelböcker som bör översättas till samtidens språk är *traditionen* inte avgörande för Luther. Hur stora biblarna var på hans tid saknade betydelse. Likaså om en nytestamentlig skrift ansågs vara apostolisk eller inte. Karakteristiska är hans ord från *Företalet till Jakobs och Judas brev*: "den verkliga prövostenen för alla böcker är när vi ser om de driver Kristus eller inte ... Det som inte lär Kristus är inte apostoliskt även om Petrus eller Paulus lär det. Och omvänt: det som förkunnar Kristus är apostoliskt även om det är Judas, Hannas, Pilatus och Herodes som förkunnar det".

Hände det något viktigt när man under reformationen bestämde sig för storleken på bibeln? Eller, som i de luthersk-evangeliska kyrkornas fall, fortsatte att vägra ta ställning till hur stor bibel vi behöver?

Nej, bibelns yttre omfång spelar en fortsatt liten *praktisk* roll. Bibelns storlek saknar idag verklig betydelse för olika kyrkors självidentitet. Den romerska kyrkan skulle inte förändras nämnvärt om man uteslöt apokryferna från sin bibel. Inte heller skulle de evangeliska kyrkorna förändras om apokryferna räknades till kanon i egentlig mening. Syraks bok innehåller inget som är viktigt för romersk-katolsk identitet. Inte heller finns det något i Syraks bok som är mera avlägset för evangelisk tro än det finns i Ordspråksboken.

Bibelböckernas ordning oviktig för teologin

Visst finns det många kristna som hävdar att Skriften har absolut fasta och fixa gränser. Och många som påstår att alla delarna är lika inspirerade. Likafullt gör dessa precis som alla andra som inte hävdar detta. De utväljer vissa böcker och

motiv som centrala och annat blir perifert. De poängterar vissa saker och tonar ned annat. De läser somt bokstavligt, och annat symboliskt.

Det motsatta är också sant: *storleken* på bibeln har aldrig spelat någon verklig roll när det gäller att konstruera teologier. Och *ordningen* på bibelböckerna är oväsentlig när det gäller att organisera en teologi. Omfång och ordning spelar en försumbar roll för att avgöra vad som är centralt och perifert i bibeln. Systematiseringar av kristen tro görs utifrån andra utgångspunkter än bibelns storlek och uppbyggnad.

Men hur är det då med de s.k. *skriftbevisen* och de olika kyrkornas läror? Det klassiska exemplet är ju 2 Mack 12:38-45, som i romersk tradition använts som stöd för förbön och försoning för de döda och för läran om skärselden. Utan tvekan var det detta skriftställe och denna tolkning av det som gjorde Luther och de evangeliska kyrkorna skeptiska till 2 Mack. Men lika sant är, vill jag påstå, att läran om skärselden skulle ha funnits ändå, utan att 2 Mack räknades till bibeln. Och att de evangeliska kyrkorna skulle avvisat denna tolkning även om 2 Mack räknades till bibeln i denna tradition. Man skulle antagligen hävda att detta var ett förlegat judiskt bruk.

Tänk på "dopet för de döda" i 1 Kor 15:29! Detta skriftställe finns i en kanonisk nytestamentlig skrift. Och även om stället är dunkelt och även om detta bruk inte direkt påbjuds så övertygar det *inte* majoriteten av evangeliska kyrkor om att förbön och försoning för de döda skulle vara legitimt och bra. Denna övertygelse kommer från annat håll, *inte* från s.k. skriftbevis i en kanonisk samling av bibelböcker.

Omfånget på bibeln är teologiskt oviktigt när det gäller kyrkornas *identitet*. Och oväsentligt när det gäller *dogmatiska frågor*. Sådana profiler skapas av faktorer som ligger utanför en fixerad kanon. Detta är tydligt också utifrån att trots att många evangeliska kyrkor är i stort överens om bibelns storlek så underlättar detta inte att överbrygga de djupa skillnaderna i lära och praxis. Frågan om bibelns *storlek* är *varken* något som ger upphov till kyrkosplittring *eller* som kan lösa kyrkoskiljande frågor. Men varför ser vår svenska biblar ut som de gör?

Den svenska bibeln och apokryferna

Eftersom de luthersk-evangeliska kyrkorna följde reformatorn i kanonfrågan kom våra första svenska biblar att innehålla apokryferna. Men på 1800-talet sponsrades tryckningen av svenska biblar av reformerta bibelsällskap, därför tappade vi apokryferna. Nu är de tillbaka i vår svenska bibel (Bibel 2000). Vi får flera bibelböcker. Vad får vi? Jo, en samling judiska skrifter som tillkommit mellan 200 f.Kr. och 100 e.Kr. De flesta är skrivna på hebreiska eller arameiska

och har tillkommit i Palestina. Men många är författade på grekiska av judar i Egypten, i den miljö där LXX, den grekiska översättningen av GT, kom till.

De apokryfiska böckerna representerar många olika slags litteratur: historia, lyrik, romaner, filosofiska traktat, legender och läroböcker. Många skrevs för att uppbygga, lära och förmana, andra kanske helt enkelt för att underhålla. Antalet skrifter är mellan 10-15 stycken, eftersom antalet växlar mellan olika handskrifter.

I svensk tradition räknar vi 11 skrifter till Apokryferna. — Vi följer här traditionen från Martin Luthers bibelöversättning. Vi finner dessa i den nya svenska översättningen: *Bibeln. Tillägg till Gamla testamentet. De apokryfiska eller deuterokanoniska skrifterna* (SOU 1986:45).

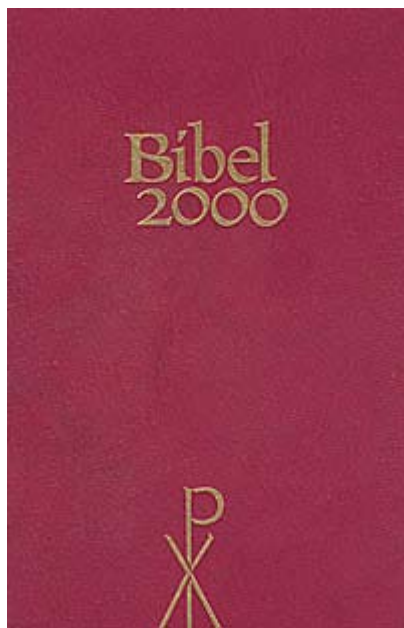
Dessa är:

1. *Två historiska krönikor*, som från början var två fristående verk som täcker delvis samma period: religionsförföljelserna mot judarna i Palestina under de grekiska härskarna och frihetskrigen mot dessa: *1 Mack och 2 Mack*.
2. *Två historiska romaner* med lös historisk förankring, påminner om Ester: *Judit och Tobit*.
3. *Två vishetsböcker: Jesus Syrak och Salomos vishet*, som påminner om Ordspråksboken.
4. *Fem övriga skrifter* som består av tillägg till fyra kanoniska böcker: (a) Jeremia, (b) Daniel och (c) Ester och (d) 2 Krön: *Baruk, tilläggen till Daniel (Susanna, Den brinnande ugnen och Bel och ormguden), tilläggen till Ester och Manasses bön*.

Vad ska vi ha apokryferna till? Vilken glädje har jag själv av att läsa apokryferna?

Här har vi ett helt litet bibliotek med skiftande litteratur, som vi därför måste läsa på olika sätt. Denna *mångfald* har ett värde i sig. Apokryferna påminner oss om att bibelns gränser inte är entydiga. Detta tvingar oss att läsa bibeltexterna på olika sätt. — Precis som när det gäller de vanliga böckerna: Ps, 1 Krön, Joh och Upp läser vi inte på samma sätt. Detta blir ännu mer klart med apokryferna i våra biblar.

Mångfalden av böcker betyder också en mångfald av människor, röster, gestalter och levnadsöden att lyssna på. Och att identifiera sig med. Vad bra att de blivit ännu fler!

Bibel 2000

I många av apokryfernas skildringar råder en nykterhet i talet om vardagliga ting. Här finns en detaljrik konkretion och en ovanlig spännvidd över livets alla områden. Ja, skildringen av mänskollivet som sådant dominerar långa stycken.

Andra delar av bibeln berättar med mycket dramatik om hur människor möter Gud. Här berättas om människor som lever ett vanligt liv tillsammans med Gud. Också med en Gud som döljer sig.

Historiskt sett är det bibelöversättningar som aktualiserar frågan om hur stor bibel vi behöver. Och översättningar är teologiskt fruktbara. Martin Luthers jagande på gator och torg efter ord som motsvarar vanligt folks erfarenheter är teologisk forskning av högsta klass. Med en sån inställning till bibeln saknar storleken sin betydelse.